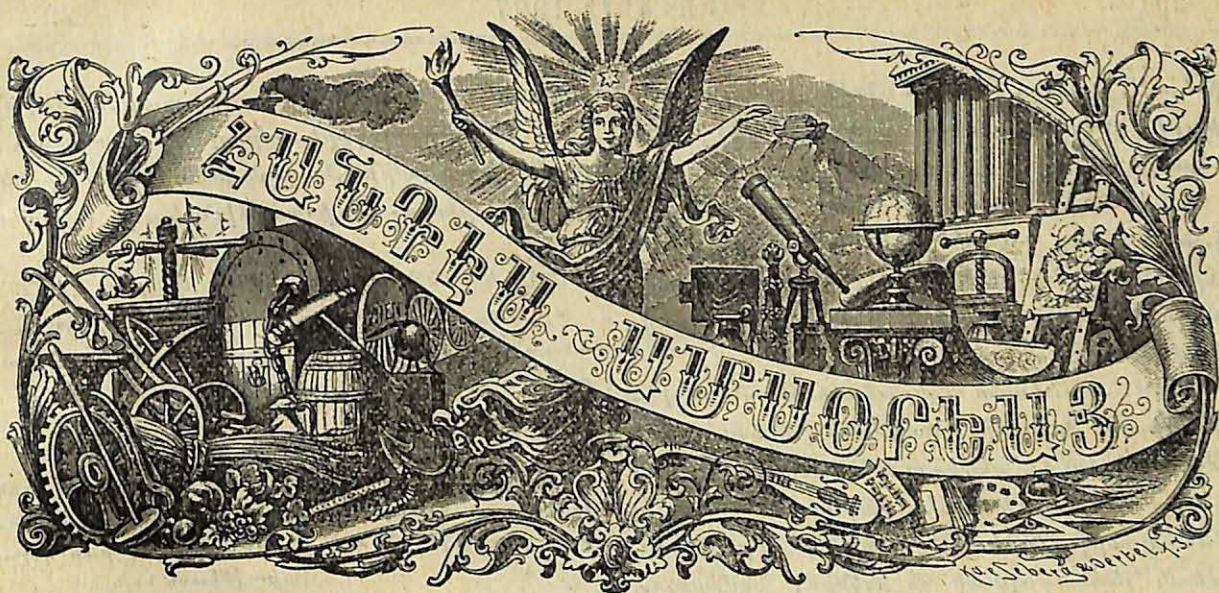

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԹԵՐԹ

ԽԱ. ՑԱՐԻ 1927

Տարեկան 1 ստեղծագործություն

ԹԻԻ 6, ՅՈՒՆԻՍ

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՅՈՒՆԵՐԱՆ ԴՊՐՈՑԸ

ԵՒ

ՆՐԱԶԱՐԿԱԾՄԱՆ ԹՐԱԶՆՆԵՐԸ

(Շարունակություն)

Եզրական այդ նկատառումները հետևեալ-ներն են. — 1. Դաւիթ-Որինպիոսորոս խմբի թարգմանիչները մեծ չափով օգտուել են յունարան նախկին երկու խմբի թարգմանութիւններից, ուստի եւ նրանց մէջ թէ յունարան լեզուն աւելի մշակուած է ու կաղապարուած եւ թէ յունարան բառապաշարը շատ աւելի հարուստ է ու ճշիւ, քան նախորդ թարգմանութիւններում:

1. Թրակացու քերականութեան յատուկ եզրները, մեծ մասամբ, նշյնութեամբ գործ են ածել եւ այս թարգմանութիւնները. օրինակ 1. πνεύμα հագագ ԴՄՏՄ. 177, Թր. 38, ՏԻՄ. 139. 2. τόνος որորակ ԴՄՏ. 177, Թր. 3, 38. 3. λέξις բառ ԴՄՏ. 137, ԴՊՐՈՐԻ. 253, ՎԵՐԼ. 563, ԷԼՄՄ. 30, Թր. 12, 22 ԵՆ, ՅՊԷՐ. 488, Փ. տես. 4. στοιχείον տառ ԷԼՄՄ. 21, ՎԵՐԼ. 563, Թր. 4, 9, ԱՐՄՄ. 446, ՅՊԷՐ. 506, ՓԻԼ. ՊԻՄ. 5. ἐνεστώς, παρεληλυθώς, μέλλων, ներկայ, անցեալ, ապառնի, ԴՄՏՄ. 207, ԷԼՄՄ.

123, Թր. 23, ՅՊԷՐ. 494, ՊԻՄ. 344, 347 ԵՆ. 6. σύνδεσμος շողկապ ԴՊՐՈՐԻ. 265, ՎԵՐԼ. 576, Թր. 12, 35, ՅՊԷՐ. 489, ՓԻԼ. նախ. 83. 7. συλλαβή փաղառութիւն ԷԼՄՄ. 42, 53, ՎԵՐԼ. 563, Թր. 9, 10, ՅՄՄ. 415, ՅՊԷՐ. 496, ՏԻՄ. 155, 181, ՓԻԼ. ԵԼ. 540. 8. ὁρθή (πτῶσις) ուղղական (հորով) ԷԼՄՄ. 50, Թր. 17, 28, ՅՊԷՐ. 500. 9. սեռական հորով γενική πτῶσις ԷԼՄՄ. 50, ՎԵՐԼ. 571, Թր. 17, 28, ՅՊԷՐ. 500. 10. հայցական աւտաւտիչ ՎԵՐԼ. 571, Թր. 17, 29. 11. παροξύτονον, βαρύτονον յարաշշտոր ԷԼՄՄ. 47, Թր. 39. 12. ὀρεστικὸν ῥήμα սահմանական բայ ԷԼՄՄ. 60, Թր. 22, 45. 13. ἀόριστον ῥήμα անորիշ բայ ԷԼՄՄ. 60, Թր. 49 ԵՆ. 14. σύμφωνον բաղաձայն ԷԼՄՄ. 119, Թր. 6, 10. 15. ἐνικός եզական ԷԼՄՄ. 45, Թր. 16, 17 ԵՆ, եզակի ՎԵՐԼ. 581, ՅՊԷՐ. 515, Փ. լին. 12. 16. πληθὺς τυχός յորնական, յոգնական ԷԼՄՄ. 45, Թր. 16, 17 ԵՆ, յորնակի, յոգնակի ՎԵՐԼ. 581, ՊԻՄ. 399, Փ. լին. 12. 17. ὑπερθετικὸν քերականական ԷԼՄՄ. 90, Թր. 13, 15. 18. προσγορία առաստութիւն ԷԼՄՄ. 101, ՎԵՐԼ. 581, Թր. 12, ՏԻՄ. 54. ԱՐՄՄ. 368, ՅՄՄ. եւ ՊԷՐ. 411, 497: քերականական միայն երկու բառ ՊՐՈՐԻՐԻ ՆԵՐԱԾՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐԼՈՒԹԵԱՆ մէջ չեն համապատասխանում թրակացու քերականութեան եզրներին, եւ այդ տարբերութեան պատճառը եւս հասկանալի է, որովհետեւ այդ եզրները, հաղուագէպ ու շատ քիչ գործածական

ինքնով, կարող էին ծանօթ չլինել Պորփիրի վերլուծութեան թարգմանչին: Այդ եզրերն են.

1. Συμπλεκτικός σύνδεσμος բաղ-հիւսական շղկապ Գորփ. 343, ընդաման շղկապ թր. 35. 2. διαζευκτικός σύνδεσμος տարրալուծական շղկապ Գորփ. 343, անջատական շղկապ թր. 35:

2. Թրակացու քերականութեան ազդեցութեամբ՝ Դաւթի «Սահմանք իմաստասիրութեան» երկում հանդիպում է «մեռանել» բայի խոնարհման արուեստորէն կազմուած, շինծու ու բռնազբօսիկ այն ձեւերից մէկը, որ քերականութեան յետնադարեան մի մեկնիչ, համարելով «բաղադրանք արտաբնոյց», խստիւ դատապարտում էր եւ խորհուրդ տալիս քերականներին սանձահարել «զերիւար մտաց» եւ «առնուլ զնպատակն ճշմարտութեան»¹: Շինծու այդ բառը գտնուում է հետեւեալ հատուածում՝ «Յորոյ ձեռն ասէ, թէ արդարեւ տաքնապին այնորիկ, որք հանգիպին ուղղորդաբար մերձեցեալք յիմաստասիրութիւն, մոռանալով զնոսին իսկ զինքեանս եւ զայլն, ոչ այլ ինչ խոկալով, քան զմեռանելն եւ զէմեռանելն: Եւ բարոգր առկայանան երկորեան՝ մեռանելն եւ էմեռանելն. քանզի ի ձեռն մեռանելոյն՝ զգործական իմաստասիրութիւնն մեկնեաց: Քանզի իմաստասէրն ի մեռանելն իւրում ունի զգործականն. քանզի յայնժամ մեռելութիւն բացագործէ ախտից: Իսկ ասելով էմեռանելն՝ զտեսականն յայտնեաց. քանզի էմեռանելն զանցեալ ժամանակն նշանակեաց. եւ իմաստասիրի յետ մեռանելոյն է տեսականն: Քանզի յետ մեռուցանելոյ զախտս եւ մաքրելոյ եւ սրբելոյ զհոգին՝ վարաձգտի առ տեսութիւնն, եւ սկիզբն առնէ աստուածաբանելոյ (Սահմ., էջ 160—161): Յունարէն բնագրում «մեռանել» ձեւին համապատասխանում է θνήσκειν, իսկ «էմեռանել» ձեւին՝ τεθνάναι (Infin. Perf.)²: Արդ՝ կատարելապէս նոյն այս եղանակով կազմուած է Թրակացու քերականութեան վերջում «կոփել» բայից արուեստական ու շինծու «եկոփել» ձեւը (= յուն. τετυφέναι)³:

3. Դաւթի «Ուղիմարդորոսի խմբի թարգմանութիւնների վրայ լեզուական մեծ ազդեցութիւն են ունեցել նաեւ Յամբղեքոսի խմբի թարգմանութիւնները: Օրինակ՝ Էլիասին վերագրուած Ստորոգութեանց մեկնութեան մէջ

Արիստոտէլի Ստորոգութեանց հայերէն թարգմանութեան բնագիրն ամբողջովին քաղուած է Յամբղեքոսի խմբի հնագոյն թարգմանութիւնից մի քանի բնորոշ փոփոխութիւններով: Այսպէս՝

Էլիաս, Ստ. մեկն., էջ 43.

«Հոմանունք ասին, որոց անուանքն միայն հասարակ»

Արիստ. Ստորոգ., էջ 359.

«Հոմանունք ասին՝ որոց անուանքն միայն հասարակ»

Էլիաս, էջ 51.

«Փաղանունք ասին՝ որոց եւ անունն հասարակ եւ բան գոյացութեան նոյն»

Ար. Ստ., էջ 359.

«Եւ փաղանունք ասին՝ որոց անունն հասարակ եւ բան անուանն բան գոյացութեան նոյն»

Էլիաս, էջ 56.

«Ջի եթէ բացատրեցէ որ, զինչ է նոցա երկաքանչիւր ումեք կենդանին գոլ յատուկ իւրաքանչիւր ումեք բան բացատրեցէ»

Ար. Ստ., էջ 359.

«Քանզի եթէ բացատրեցէ որ, զերկաքանչիւր ումեք զբանն, զինչ նոցա երկաքանչիւր ումեք կենդանին գոլ, զնոյն բան բացատրեցէ»

Էլիաս, էջ 57.

«Յասիցելոցն է ինչ որ ըստ շարամանութեան ասի»

Ար. Ստ., էջ 359.

«Յասիցելոցս, է ինչ որ ըստ շարամանութեան ասի»

Էլիաս, էջ 63.

«Կենթակացում ասեմք որ յումեք ոչ իւր մասն գոլ»

Ար. Ստ., էջ 360.

«Կենթակացում ասեմք որ նումեք ոչ իւր մասն ելով»

Էլիաս, էջ 70.

«Յորժամ այլ զայլ ստորագիցի իւր զենթակայէ»

Ար. Ստ., էջ 361.

«Յորժամ այլ զայլ ստորագիցի իւր զենթակայէ»

Էլիաս, էջ 74

«Յայլասեռից եւ ոչ ընդ միմեամբք»

Ար. Ստ., էջ 361.

«Յայլոց սեռիցն եւ ոչ ընդ միմեամբք»

Էլիաս, էջ 80.

«Յայնցանէ, որք եւ ոչ ըստ միում շարամանութեան ասացեալ»

Ար. Ստ., էջ 362.

«Իսկ յայնցանէ՝ որ եւ ոչ ըստ միում շարամանութեան ասացեալ են»

Էլիաս, էջ 85.

«Իսկ նենթակայոյն էակացն մակաւելեացն եւ ոչ անունն եւ ոչ բանն ստորագի զենթակայէն»

Ար. Ստ., էջ 363.

«Իսկ նենթակայոյն էակացն մակաւելեացն՝ եւ ոչ անունն եւ ոչ բանն ստորագիցի զենթակայէն»

Էլիաս, էջ 88.

«Ծանաթագոյն եւ ընտանեգոյն բացատրեցէ

Ար. Ստ., էջ 364.

«Ծանաթագոյն եւ ընտանեգոյն բացատրեցէ

¹ Տե՛ս Ն. Աբունց, Արուեստ Գիտնիսեաց, էջ 66:

² Տե՛ս A. Busse, Davidis Prolegomena եւն., էջ 29:

³ Տե՛ս Ն. Աբունց, Արուեստ Գիտնիսեաց, էջ 49:

զտեսակն քան զսեռն բա-
ցառերեւոյ՝

Եւհիաս, էջ 88.

“Քանզի սա ուրոյն առա-
ւել ուրու մն մարդոյն՝

Եւհիաս, էջ 91.

“Եւ նոցա տեսակացն որք
միանգամ ոչ են սեռքն՝

Եւհիաս, էջ 94.

“Բայց ոչ ուրոյն է այս
գոյացութեան՝

Եւհիաս, էջ 110.

“Եւ մանաւանդ զի ու-
րոյն գոյացութեան որ մի-
եւնոյն՝

Եւհիաս, էջ 114.

“Եւ քանակին՝ է ինչ որ
տարորոշ եւ է ինչ որ շարու-
նակ՝

Եւհիաս, էջ 124.

“Եւ առ այսոքիւք եւս
ամանակ եւ տեղի՝

Եւհիաս, էջ 125.

“Եւ ասեմ զնոյն ինքն
որ ձայնիւն բանն լինի՝

Եւհիաս, էջ 126.

“Որքոն՝ հինգն եթէ են
տասանցն մասունք՝ առ ոչ
մի հասարակ սահման շա-
րամերձին՝

Եւհիաս, էջ 126.

“Քանզի մակարդակին
մասնկուներ առ ոմն հասա-
րակ սահման շարամերձին՝

Եւհիաս, էջ 127.

“Նմանապէս եւ ի վերայ
մարմնոյ մարմնի առնուել
հասարակ սահման զմակե-
րեւութիւն, առ որ մար-
մնոյն մասնկուներ շարամե-
րձին՝

Եւհիաս, էջ 128.

“Քանզի յեղանակաւ իմն
զմարմնոյն մասնկուեն ունի
տեղի, որք առ ոմն հասա-
րակ սահման շարամերձին,
ապա եւ տեղւոյ մասնկուենք,

զտեսակն բացատրեւով քան
զսեռն՝

Ար. Ստ., էջ 364.

“Քանզի սա առաւել ու-
րոյն ուրու մն մարդոյն՝

Ար. Ստ., էջ 365.

“Եւ նոցա տեսակացն՝
որք միանգամ ոչ են սեռքն՝

Ար. Ստ., էջ 366.

“Բայց ոչ ուրոյն գոյա-
ցութեան է այս՝

Ար. Ստ., էջ 369.

“Եւ մանաւանդ զի ու-
րոյն գոյացութեան թուի
գլ, որ մի եւ նոյն՝

Ար. Ստ., էջ 372.

“Եւ քանակին՝ է ինչ որ
տարորոշ է, եւ է ինչ որ
շարունակ՝

Ար. Ստ., էջ 372.

“Եւ առ այսոքիւք եւս
ամանակ եւ տեղի՝

Ար. Ստ., էջ 372.

“Եւ ասեմ զնոյն զինքն
որ ձայնիւն բանն լինի՝

Ար. Ստ., էջ 372.

“Հիկէն հինգքն՝ տասանցն
մասնկուներ են, եւ առ ոչ
մի ինչ հասարակ սահման
շարամերձին՝

Ար. Ստ., էջ 373.

“Քանզի մակարդակին
մասնկուներ առ մի իմն սահ-
ման շարամերձին՝

Ար. Ստ., էջ 373.

“Սոյնպէս եւ ի վերայ մար-
մնոյ գտցես առնուել հա-
սարակ սահման զգիծն, կամ
զմակերեւութիւն, առ որ
մարմնոյն մասնկուներ յար-
եալ միաբանին՝

Ար. Ստ., էջ 373.

“Քանզի տեղի իմն մար-
մնոյն մասնկուներ ունին,
որք առ հասարակ իմն սահ-
ման շարամերձին, իսկ ապա
եւ տեղի ոյն մասնկուենք,

որք ունին զիւրաքանչիւր
որք ի մասանց մարմնոյն՝ առ
որք ի մարմնոյն մասնկանցն՝
նոյն սահման շարամերձին,
առ որ մարմնոյն մասնկուենք՝
տին, առ որ եւ մարմնոյն
մասնկուենքն՝

Այս համեմատութիւններից պարզ երե-
ւում է, որ Եւհիասի Ստորագութեանց մեկնութեան
մէջ Արիստոտէլի Ստորագութեանց բնագրի
թարգմանութիւնը կատարելապէս համապա-
տասխանում է Յամբլիքեան խմբի Ստորագու-
թեանց թարգմանութեանը։ Սակայն կան մի
քանի էական փոփոխութիւններ, որ զիտաւո-
րեալ են եւ նախամտածուած։ Այսպէս՝ յունա-
րէն $\sigma\upsilon\nu\acute{\alpha}\pi\tau\omega$ բայը, որ Արիստոտէլի Ստորագու-
թեանց մէջ թարգմանուած է “շարամերձ”
(էջ 372, 373 եւն). Եւհիասի մէջ փոփոխուած
է բոլոր հատուածներում առանց բացառութեան
“շարամերձիմ” (էջ 126, 128)։ “շարամերձիմ,
շարամերձութիւն, շարամերձական” ($= \sigma\upsilon\nu\acute{\alpha}\pi\tau\omega$,
 $\sigma\upsilon\nu\alpha\varphi\epsilon\iota\alpha$, $\sigma\upsilon\nu\alpha\pi\tau\iota\chi\acute{o}\varsigma$) յունաբան բառերը
գործ են ածւում առաջին անգամ ու յաճա-
խակի Դաւիթ-Ոլիմպիոգորոսի խմբի թարգմա-
նութիւններում, օրինակ՝ Սահմ. իմ. էջ 196,
197 եւն, Գեկն. ի վերլ. էջ 558, 581 եւն։
Ըստ երեւոյթին, թարգմանութիւնների յունա-
բան այս երրորդ շերտին են պատկանում Նոն-
նոսի ու Արիստոտէլի “Պատմութիւն յաղագս
աշխարհի” հայերէն թարգմանութիւնները,
որոնք եւս ունեն “շարամերձիմ, շարամերձու-
թիւն” բառերը, տես Ար. Աշխ. 608, Նոննոս
59։ Թրակացու քերականութեան մէջ “ $\sigma\upsilon\nu\alpha\pi\tau\iota\chi\acute{o}\varsigma$ ”
թարգմանուած է “բաղմատ” (էջ 35,
36), իսկ Տիմոթէոս Կուղի հակաճառութեան
մէջ՝ $\sigma\upsilon\nu\acute{\alpha}\pi\tau\omega$, $\sigma\upsilon\nu\alpha\varphi\epsilon\iota\alpha =$ “շարայարեմ, շա-
րայարութիւն”, էջ 51, 53 եւն։

Յունարէն $\delta \epsilon \nu \tau \iota \nu \iota$ Արիստոտէլի Ստո-
րագութեանց մէջ թարգմանուած է “նումբն”
(էջ 360 եւն), իսկ Եւհիասի մէջ “յումբն” (պէտք
է լինի՝ “յումբն”)։ Այս փոփոխութիւնը եւս
թուում է նախամտածուած։ Ն եւ ըն նախդիր-
ները ($=$ յուն. $\epsilon \nu$), որ սովորական են յունա-
բան առաջին եւ երկրորդ շերտերի մի շարք
թարգմանութիւններում, այսպէս՝ Թր. քեր.,
էջ 15, 30, Ստ. Ար., էջ 360, 363, 364,
366, 367 եւն., Ար. Պէր. 487, 488, 490,
491 եւն., Տիմ. հակաճ. 38, 39, 48, 51, 52
եւն., Դաւիթ-Ոլիմպիոգորոս խմբի թարգմա-
նութիւններում գրեթէ գործածուած չեն։ Նա-
խորդ հնագոյն թարգմանութիւնների ազդեցու-
թեանը պէտք է վերագրել, որ այդ նախդիրը

այս վերջին թարգմանութիւններում պահպանուել է միայն էլիասի Ստորոգութեանց մեկնութեան մէջ «նենթակայում» դարձուածքում, էջ 62, 63, 66 եւն: Պորփիրի Ներածութիւնը եւս ունի «նենթակայում» էջ 239 եւ «ներկոցունց» էջ 230, սակայն որոշ հիմքեր կան ենթադրելու, որ այս երկի թարգմանութիւնը, ըստ երեւոյթին, սերտ առնչութիւն ունի յունարան թարգմանութիւնների առաջին ու երկրորդ շերտերի հետ եւ, հաւանաբար, աւելի հին է, քան Դաւիթ-Ոլիմպիոգորոս խմբի թարգմանութիւնները:

Թրակացու քերականութեան մէջ ն եւ ըն նախդիրները համապատասխանում են յաճախ յունարէն լեզուին եւ $\alpha\pi\theta$ նախդիրներին. այսպէս՝ նեցէ $\epsilon\zeta$ $\epsilon\nu\theta\varsigma$ Թր. 9, ներկուց $\epsilon\chi$ $\delta\upsilon\sigma$, 16 եւ 20, ըն տեղոյր $\epsilon\chi$ $\tau\acute{o}\pi\omicron\upsilon$ 32, նոգւոյ $\alpha\pi\theta$ $\phi\upsilon\chi\eta\varsigma$ 18, նիմէքէ $\alpha\pi\theta$ $\tau\iota\nu\omicron\varsigma$ 19, նորմէ $\alpha\phi'$ $\omicron\upsilon$ 23, նիմոյ $\alpha\pi\theta$ $\tau\omicron\upsilon$ $\epsilon\mu\omicron\upsilon$ 29 եւն: Ն եւ ըն նախդիրներին այդ իմաստով գործածութիւնը յատուկ է միայն Թրակացու քերականութեանը, խիստ հազուադէպ է Յամբղիքեան խմբի թարգմանութիւնների համար (Ար. Ստ. ունի «նորոց» էջ 383) եւ բոլորովին անգործածական Դաւիթ-Ոլիմպիոգորոսի խմբի թարգմանութիւններում:

4. Դաւիթ-Ոլիմպիոգորոսի խմբի թարգմանիչները, ծանօթ լինելով Յամբղիքեան խմբի թարգմանութիւններին, մեծ չափերով օգտուել են այդ թարգմանութիւնների յունարան յատուկ բառապաշարից: Արիստոտէլի իմաստասիրութեան յատուկ գաղափարներն այս երկու խումբ թարգմանութիւններում արտայայտուած են մեծ մասամբ միեւնոյն բառերով եւ այդ հանգամանքը, բնականաբար, առիթ է ծառայել ենթադրելու, որ նրանք միեւնոյն իմաստասիրական դպրոցի ու անգամ միեւնոյն թարգմանչի աշխատութիւնն են: Սակայն հարեւանցի ուսումնասիրութիւնն անգամ բաւական է համոզուելու համար, որ այդ երկու խումբ թարգմանութիւնները լեզուական իրանց առանձնայատկութիւններով իրարից շատ տարբերուում են եւ ունին միայն իմաստասիրական բառապաշարի որոշ նոյնութիւն: Իմաստասիրական այդ բառերը, որ յատուկ են Յամբղիքեան խմբի թարգմանութիւններին եւ գործ են ածուած Դաւիթ-Ոլիմպիոգորոս խմբի թարգմանութիւններում, խիստ շատ են: Այդ ընդհանուր բառապաշարի բառերիցն են¹, օրինակ՝ 1. նախ-

երգան $\pi\rho\omicron\sigma\iota\mu\omicron\nu$ Վերլ. 557, էլ. 24, նախերգանութիւն Գորփ. 281. 2. տարբերութիւն $\delta\iota\alpha\phi\omicron\rho\alpha$ Ներ. Պորփ. 227, Գորփ. 254, Վերլ. 587, Ար. Աշխ. 613, էլ. 96 (նաեւ $\gamma\omicron\kappa\iota\nu\omicron\upsilon$ էջ 24). 3. ներհակ $\epsilon\nu\alpha\nu\tau\iota\omicron\varsigma$ Ներ. Պորփ. 233, Ար. Աշխ. 611, էլ. 103, ներհակն Ար. Աշխ. 616, էլ. 129, ներհակութիւն $\epsilon\nu\alpha\nu\tau\iota\omicron\upsilon\tau\eta\varsigma$ էլ. 134, ներհակաբար Վերլ. 595, («ներհակ» ունի նաեւ $\gamma\omicron\kappa\iota\nu\omicron\upsilon$ էջ 64). 4. մակացու $\epsilon\pi\iota\sigma\tau\eta\mu\omega\nu$ ՍՏՄ. 180, Ար. Աշխ. 604 (նաեւ $\gamma\omicron\kappa\iota\nu\omicron\upsilon$ էջ 11), մակացութիւն $\epsilon\pi\iota\sigma\tau\eta\mu\eta$ Ներ. 233, Գորփ. 256, ՍՏՄ. 120, Վերլ. 564, էլ. 46, մակացուցանել $\epsilon\phi\iota\sigma\tau\acute{\alpha}\nu\alpha\iota$ էլ. 100¹. 5. ստորոգութիւն $\chi\alpha\tau\gamma\gamma\omicron\rho\iota\alpha$ Ար. Ստ. 362, ՅՍՍ 410, Պէր. 494, Ներ. Պորփ. 227, Գորփ. 254, Վերլ. 561, էլ. 31, նոյն այս խումբն ունի նաեւ՝ ստորոգումն, ստորոգիլ եւն. 6. արտունոյ Ար. Ստ. 373, արտունութիւն $\upsilon\pi\epsilon\rho\iota\gamma\eta$ ՍՏՄ. 156, արտունութիւն Ար. Աշխ. 621. 7. հակակայ $\alpha\nu\tau\iota\chi\epsilon\iota\mu\epsilon\nu\omicron\varsigma$ Ար. Պէր. 511, Ար. Ստ. 396, ՅՍՍ 426, Գորփ. 318, Ներ. Պորփ. 237, հակակայիմ $\alpha\nu\tau\iota\chi\epsilon\iota\mu\alpha\iota$ Ար. Պէր. 474, ՅՊէր. 512, ՅՍՍ 425, Ար. Աշխ. 619, Վերլ. 576. 8. վերլուծական $\alpha\nu\alpha\lambda\upsilon\tau\iota\chi\omicron\varsigma$ Ար. Պէր. 474, ՅՊէր. 553, Գորփ. 258, Վերլ. 557, վերլուծութիւն, վերլուծութիւնը $\alpha\nu\alpha\lambda\upsilon\tau\iota\chi\acute{\alpha}$ էլ. 17, Գորփ. 251, $\alpha\nu\alpha\lambda\upsilon\sigma\iota\varsigma$ Ար. Աշխ. 611, վերլուծանիմ $\alpha\nu\alpha\lambda\upsilon\sigma$ ՍՏՄ. 138, Վերլ. 563, ՏԻՄ. 96. 9. իրողութիւն $\pi\rho\acute{\alpha}\gamma\mu\alpha$, $\pi\rho\alpha\gamma\mu\alpha\tau\epsilon\iota\alpha$ Ար. Պէր. 487, ՅՍՍ 425, Գորփ. 327, Ներ. Պորփ. 227, Վերլ. 558, էլ. 24, 44, ՍՏՄ. 195, 121 (նաեւ $\gamma\omicron\kappa\iota\nu\omicron\upsilon$ 37). 10. շարաբանութիւն $\sigma\upsilon\lambda\lambda\omicron\gamma\iota\sigma\mu\omicron\varsigma$ ՅՊէր. 511, Գ. Պ. 305, էլ. 17, 21, շարաբանիմ $\sigma\upsilon\lambda\lambda\omicron\gamma\iota\zeta\omega$ ՍՏՄ. 122, ($\sigma\upsilon\lambda\lambda\omicron\gamma\iota\sigma\tau\iota\chi\omicron\iota$ բաղբանականք Թր. 35, 37). 11. շարաբանում $\sigma\upsilon\nu\alpha\nu\alpha\iota\rho\epsilon\omega$ Ար. Ստ. 382, Ներ. Պորփ. 241, Գորփ. 299, էլ. 84 շարաբանիմ $\sigma\upsilon\nu\alpha\nu\alpha\iota\rho\omicron\upsilon\mu\alpha\iota$ Ներ. Պորփ. 241, Գորփ. 299, էլ. 84. 12. հակառութիւն $\alpha\nu\tau\iota\phi\alpha\sigma\iota\varsigma$ Ար. Պէր. 472, ՅՊէր. 511, Վերլ. 574, էլ. 62, նաեւ հակ նախադրութեամբ ուրիշ բառեր, ինչպէս՝ հակորոշեմ, հակորոշումն, հակադարձութիւն, հակադարձ, հակադարձիմ եւն:

Արիստոտէլի Ստորոգութեանց թարգմանութեան աղղկութեանը պէտք է վերագրել նաեւ

¹ Բացի Դաւիթ-Ոլիմպիոգորոսի խմբի պատկանող մեկնութիւնների թարգմանութիւններից, ներքեւի օրինակ-

1 Վերլուծելու շոր բառը տես նաեւ վերեւ սոյն աշխատութեան մէջ՝ § 42, գ. 2:

Լիխասի Ստորոգութեանց մեկնութեան մէջ «մակ աւելեաց» խրթին յունարանութիւնը (= ἐπι πλεῖστον), Էջ. 85: Յունարէն ἐπὶ նախդիրը հայերէն թարգմանուած է մակ միմիայն Յամբղեքեան խմբին պատկանող Արիստոտէլի Յաղագս մեկնութեան ու Ստորոգութեանց մէջ եւ պարզապէս այս հնագոյն թարգմանութիւնից է քաղուած Լիխասի համապատասխան դարձուածքը՝ Էջ. 85, 17 = Ար. Ստ. 363, 21:

5. Սահմանք իմաստասիրութեան երկուստեք ուշադրաւ մի հատուած, որին համապատասխանում է Պէրիարմենիաս գրոց մեկնութեան մէջ գտնուող հետեւեալ հատուածը:

Սահմ. իմաստ., էջ 180.

Մեկն. Պէր. Գրոց, էջ 515.

«Արդ ստորակայեցի ոմն Սիմոն արուեստիւ կարուակ իսկ բարոք բարի աւրուեստիւ յոռի: Արդ ի վերայ սորա առանձնաբար ասացեալքն ոչ կարող գոն միանաբար ասել. որդոն, յորժամ ասեմք Սիմոն կարուակ է, եւ Սիմոն բարի է: Արդ զայսոսիկ զառանձնաբար զասացեալս» ոչ կարող գոյ միանգամայն յարաբար ասել, եթէ Սիմոն կարուակ բարի է. վասն զի ըստ արուեստին փղուն գնա ստորագրեցաք»:

Իմաստասիրութեան:

Նիկ. Ադոնցն իր «Արուեստ Գիտնիսեայ քերականի» աշխատութեան մէջ (էջ CXCII) նկատել է այս հատուածների նմանութիւնը եւ ենթադրում է, որ Սիմոնի կարուակի այս օրինակը ցոյց է տալիս թէ հեղինակների եւ թէ թարգմանիչների սերտ մերձաւորութիւնը: Այդ ենթադրութիւնը թուում է ինձ ոչ հիմնաւոր: Սոկրատական Սիմոնի յիշատակութիւնը, որպէս օրինակ վերոյիշեալ հատուածներում, ինչպէս եւ, ընդհանրապէս, որոշ հատուածների բովանդակութեան նմանութիւնները միեւնոյն կամ տարբեր դպրոցների իմաստասիրական երկերում, երբեք չեն կարող կուռան ծառայել հեղինակների մերձեցման, եթէ չկան որեւէ այլ ծանրակշիւ հիմքեր այդպիսի մերձեցման համար: Սոկրատական Սիմոնի յիշատակութիւնը տարբեր հեղինակների վերոյիշեալ հատուածներում կարելի է բացատրել այլ կերպ. կամ նորադատունական Գաւիթ մեկնիչը օգտուած պիտի լինի Յամբղեքոսի περὶ ἐρμηνείας գրոց մեկնութիւն:

Նից կամ պէտք է ենթադրել, որ այդ նմանութիւնը ծագում է անկախ կերպով որեւէ այլ սկզբնական ու ընդհանուր աղբիւրից: Ինչ վերաբերում է «կարուակ» բառին = յուն. σχο-τεύς, որը գործ է ածուած՝ Ար. Պէր. 477. ՅՊէր. 515, ՍՀմ. 180, կարուակութիւն ՅՊէր. 515, լեզուական այդ նմանութիւնը եւս չի կարող հիմք ծառայել թարգմանիչների մերձեցման: Դաւիթ Ոլիմպիոդորոսի խմբի թարգմանիչները, ինչպէս տեսանք, լայն չափով օգտուել են Յամբղեքեան հնագոյն խմբի թարգմանութիւններից: Ուրեմն՝ «կարուակ» սակաւագիւտ բառի գործածութիւնը Սահմանք իմաստասիրութեան երկուստեք կարելի է վերագրել Յամբղեքեան խմբի թարգմանութիւնների ազդեցութեանը: Նոյն ձեւով, մեծ մասամբ, պէտք է բացատրել եւ ուրիշ յունարան հաղագիւտ բառերի հանդիպումը թարգմանական այս տարբեր խմբերում: Այդպիսի բառերիցն է, օրինակ, նաեւ եղջերուաբաղ τραχέλαφος բառը, Ար. Պէր. 493, ՍՀմ. 121, ԴՊորփ. 270, ՅՊէր. 494:

6. Դաւիթ-Ոլիմպիոդորոսի խմբի թարգմանութիւններում, որ կազմում են յունարան թարգմանութիւնների երրորդ շերտը, բնականաբար, շարունակել են մշակել ու հարստացնել յունարան առանձնայատուկ լեզուն ու բառամթերքը: Այս թարգմանութիւններում կան մի խումբ յունարան բառեր, որ չեն հանդիպում նախկին թարգմանութիւններում եւ թուում են կազմուած յունարան լեզուի զարգացման այս շրջանում: Եթէ ճիշդ համարուի իմ տեսակէտը, որ յունարան լեզուն մեր հնագոյն մատենագրութեան մէջ ունեցել է իր զարգացման երեք առանձնայատուկ շրջանները, այդ դէպքում՝ պէտք է յունարան լեզուի ուսումնասիրութիւնն աւելի եւս խորացնել եւ, եթէ հնարաւոր է, փորձել ամեն անգամ որոշելու յունարան զանազան խումբ բառերի ծագման ժամանակը: Լեզուական ուսումնասիրութիւնն այս ուղղութեամբ կարող է որոշ նշանակութիւն ունենալ հայոց լեզուի պատմական քերականութեան համար, նաեւ կարող է կուռան ծառայել որոշելու յունարան այլեւայլ աստուածաբանական թարգմանութիւնների մատուոր ժամանակաշրջանը: Որքան էլ յունարան բառերը համարուին անհարազատ ու խորթ, յամենայն դէպս, հայոց լեզուի պատմական քերականութիւնը չի կարող անտես առնել այդ բառապաշարը, որովհետեւ այս վերջինը, որպէս գիտական եղանակի բառամթերք, դարերի ընթացքում ապացուցել է իր կենսունակութիւնը, կազմել է

հայոց լեզուի անբաժանելի մասը եւ այժմ էլ մնալով է գործել աշխարհաբար լեզուի մէջ ու դառնել նրա գիտական բառապաշարի պատկանելի հիմքը:

Դաւիթ-Ուրմալիոգորոսի խմբի թարգմանութիւնները ունեն, ինչպէս ասացի, բազմաթիւ յունարան բառեր, որ չեն հանդիպում նախորդ թարգմանութիւններում: Թւում է ինձ, որ այս բառերի մեծագոյն մասն առաջին անգամ կազմուած ու գործածուած պիտի լինին հենց այս թարգմանութիւնների ժամանաշրջանում: Այդպիսի առանձնայատուկ բառեր են, օրինակ՝ 1. Բնաբանել *φυσιολογεῖν* ԷԼ. 24, 31 (նաեւ *γυνῆν* 39), բնաբանական *φυσιολογικός* ՍՏՄ. 127 (նաեւ *γυνῆν* 39), բնաբանականք *τὰ φυσιολογικά* ԷԼ. 24, ի բնաբանութիւնն *ἐν φυσικοῖς λόγοις* ԴՊՊՐԻ. 271. DPorph. 109, 31, բնաբանութիւն *φυσιολογία* ԷԼ. 24¹. (յունարան թարգմանութիւնների առաջին շերտում *φυσιολογος*, *φυσιολογία* թարգմանուած են՝ բնաբան, բնաբանութիւն փիլ. լին. 96, փիլ. նախ. 75, փիլ. այլաբ. Պիտ. 342). 2 տեսակարարեմ *εἰδοποιῶ* ՆԵՐ. ՊՐԻ. 236, ԴՊՊՐԻ. 320, ՍՏՄ. 178, ՎԵՐԼ. 571, ԷԼ. 56, տեսակարարու *εἰδοποιός* ՆԵՐ. ՊՐԻ. 237, ԷԼ. 68, տեսակարար *εἰδοποιός* ՆԵՐ. ՊՐԻ. 233 (նախկին թարգմանութիւններում *εἰδοποιῶ* թարգմանուած է՝ տեսակագործեմ ՅՊԷՐ. 518, փիլ. նախ. 4, Տիմ. Հակած. 195, 20), 3. յարատրեմ *παράδειγμα* ՍՏՄ. 135 են, ԷԼ. են. 4. կենդանարոյս *ζῷον* ՍՏՄ. 206, ԴՊՊՐԻ. 296, 5. երեւակայութիւն² *φαντασία* ՍՏՄ. 181, 185, ՎԵՐԼ. 559, երեւակայեմ *φαντάζω* 193, 6. եզրակացութիւն³ *συμπέρασμα* 185, ԴՊՊՐԻ. 267, ՎԵՐԼ. 559 (նաեւ բաղեղերում, բաղեղերութիւն ՎԵՐԼ. 562, 583), եզրակացութիւն, եզրակացութիւն ԷԼ. 27, 28, 7. կորնթարդ ՍՏՄ. 144, կորնթի *χουρτός* ԷԼ. 127, 8. համալսարան *ἀχροατήριον* ՍՏՄ. 128 (նաեւ *γυνῆν* 35, 10), 9. ուղղորդագնաց *ὁρθοπεριπατητικός* ՍՏՄ. 137, Ա. հինգ 217, ԴՊՊՐԻ. 291, 10. լայնեղունկն, *πλατυώνυχος* ՍՏՄ. 137, Ա. հինգ 217, ԴՊՊՐԻ. 291, 11. մակամտածութիւն *ἐπι-*

νοια ՍՏՄ. 193, ԴՊՊՐԻ. 270, 12. բացաւնիմ *ἀπορίνομαι* ՆԵՐ. ՊՐԻ. 239, ԴՊՊՐԻ. 341, ԷԼ. 95, 13. բացագործեմ *ἀπεργάζομαι* ՍՏՄ. 160, Ա. ԲՆ. 615, ԴՊՊՐԻ., 14. հանուր *καθόλου* ՍՏՄ. 126, ԴՊՊՐԻ. 255, ՎԵՐԼ. 572, հանրական *καθολικός* ՍՏՄ. 159, հանրականք *τὰ καθόλου* ԷԼ. 31 (ուշին նաեւ ընդհանուր, ընդհանրական, ընթանրական), 15. յարաբարչեմ *παρέλκω* ԷԼ. 115, *ἀνθέλκω* ԴՊՊՐԻ. 264, 16. յարածեմ *παράγω* ԷԼ. 23, Ա. հինգ 218, 17. ենթալուսեայ *ὑπὸ σελήνην* ԷԼ. 61, ԴՊՊՐԻ. 265, 18. անհատել *ἀτομοῦν* ՆԵՐ. ՊՐԻ. 240, ԴՊՊՐԻ. 279, 322 են, 19. եռոտնէք *τρίπους* ԷԼ. 4, եռոտնեայք *ἑνώνυμοι* հատուած ինչ Ստոր. մեկնութեան 140, եռոտնի *γυνῆν* 10 են., 20. միայնագիրք *μονόβιβλος* ԷԼ. 33, միայնագրում *ἑνὸς* ԷԼ. 587, 21. գրանոց *βιβλιοθήκη* ԷԼ. 40, ՎԵՐԼ. 563, 22. աներկրաչափ *ἀγεωμέτρητος* ՍՏՄ. 128, ԷԼ. 21:

§ 45. Դաւիթ-Ուրմալիոգորոսի խմբի երկերն են, ինչպէս վերեւ յիշեցի՝ 1. ՍՏՄ-ի իմաստասիրութեան: 2. Վերլուծութիւն Ներածութեան Պրիստոտէլի: 3. Առածք հինգ եւ վասն բաժանման: 4. Մեկնութիւն չորեքտասան գլխոց Արիստոտէլի ի վերլուծական: 5. Մեկնութիւն Ստորոգութեանց Արիստոտէլի ընծայեալ իմաստասիրի: 6. Հատուած ինչ մեկնութեան Ստորոգութեանց Արիստոտէլի¹:

1. Արդ՝ վերոյիշեալ երկերից կարող են միեւնոյն թարգմանել աշխատութիւն համարուել առաջին երկուսը, որովհետեւ սրանց յունարան բառապաշարը գրեթէ միեւնոյնն է, նաեւ նման հատուածներն այս երկերում թարգմանուած են յունարէնից միակերպ: Այսպէս՝

ՍՏՄ. իմաստ., էջ 133.

ԴՊՊՐԻ., էջ 264.

«Եւ պարտէ գիտել, եթէ «Եւ ասի դիտաւորուղտման եւ զբաժանումն թիւն յարաբարչել զմեզ յիշէ Պղատոն: Զսահման առ ինքն. վասն զի ըստ թիւն Պղատոնի մի է սկիզբն ճշմ. թեան՝ ասելով, թէ ով բնութիւն խորհելոյ՝ գիտել յամանուկ դու, մի է սկիզբն զագս ոյր է մտածութիւնն. գեղեցկաբար խորհելոյն, գիտել յաղագս ոյր է մտածութիւնն. ապա թէ ոչ՝ հարկ է յամենայնէն վրիպել»:

¹ Բայց ԷԼ. 31 ունի ի Բնաբանութեան = յուն. *ἐν τοῖς Φυσικοῖς* ԷԼ. 124, 12, նաեւ բնաբանական ԷԼ. 38 = *τὸ φυσικόν* ԷԼ. 128, 20:

² *Φαντασίαν παρέχουσι* (ԷԼ. 172, 20) Էլիասի Ստորոգութեանց մեկնութեան մէջ թարգմանուած է՝ «զբաղումն իմ եւ կարծիս տան» ԷԼ. 93:

³ Եզրակացութիւն = *συμπέρασμα* թւում է ինձ աղճատուած. հնագոյն ձեռագրերում թերեւս զանուի *εγὼ* բառի ուղիղ ընթերցուածք, որ պիտի լինի նգրաւութիւն:

¹ Սրան երկերի մանրամասն վերնագրերը տե՛ս այս աշխատութեան մէջ՝ § 8:

² Սխալ է, յունարան բնագրի համաձայն պէտք է լինի ի Փետրոսի:

Սահմ. իմաստ., 133.

Դաւ. Պորփ., 302.

«Իսկ զբաժանումն յիշէ ի Սոփեստեայ տրամաբանութեանն ասելով, թէ Ըստ բաժանական հնարս ոչինչ պանծասցի փախչել»:

«Եւ զիս խորժելէ Պղաւտոնի ոճով առնել զբաժանումն, ինքն իսկ յայտարար ասելով, Ջի ըստ բաժանականն, աւէ հնարս ոչինչ պանծասցի փախչել»:

Երևան:

ՊՐՈՓ. Յ. ՄԱՆԱՆԴԵԱՆ

(Շարտումակերի):

ԻՍԼԱՄԸ ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳԻՐՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

(Շարտումակերի):

Ժ.Ա.

Մետասաներորդ միտրոսթինն «այլազգեաց»:

Որ զգինին հարամ¹ ըմպեն: Արդ՝ նախ զայս ասեմք. ամենայն մարգարէքն եւ Աւետարանն զգինին հալալ եւ սուրբ գրեցին, եւ Մահմէտն ձեր՝ հարամ². ապա ուրեմն հակառակ է մարգարէիցն եւ ոչ է մարգարէ:

Դարձեալ. Մովսէս ասէ. Ջամենայն³ զոր արար Աստուած բարի է⁴. զի Աստուած բարի է, եւ չար ոչ առնէ: Արդ՝ եթէ գինին չար է, այլ ումեմն չարի է ստեղծուած եւ ոչ Աստուծոյ. եւ լինին երկու աստուածք, ոմն բարոյ եւ ոմն չարի արարողք⁵:

Դարձեալ. ամենայն իր⁶ որ ծնողն սուրբ է, եւ ծնունդն սուրբ է. որպէս ոչխար եւ գառն: Արդ՝ ծնող գինոյն խաղողն է, սուրբ է եւ ուտելի. եւ ծնունդն՝ գինին⁷ սուրբ է եւ ըմպելի:

Դարձեալ. «քաղցուն⁸ եւ գինին խաղողոյ⁹ է. եթէ¹⁰ քաղցուն սուրբ է, նոյնպէս եւ գինին սուրբ¹¹:

¹ Ա. Տաճկաց:

² Ա. ունի. «ոչ հրաման ետ»:

³ Ա. ունի. «ինչ»:

⁴ Ա. են:

⁵ Ա. ունի. «Դարձեալ սահմանեն զգինին ջուր յորթոյ որակացեալ. այլ ջուրն անորակ սուրբ է, նոյնպէս եւ որակացեալ գինին սուրբ է»:

⁶ Ա. «իրի»:

⁷ Ա. «գինոյն»:

⁸ Ա. «քաղցուն»:

⁹ Ա. «ի խաղողոյ»:

¹⁰ Ա. «թէ»:

¹¹ Ա. «սուրբ է»:

Եւ թէ ընդդէմ բերեն. ոչ ամենայն որ¹ ի միոյ յառաջ «գան² սուրբ են, որպէս ի մօրէ կաթն եւ մէզն, մինն՝ սուրբ³ եւ միւսն պիղծ. նոյնպէս «եւ⁴ ի խաղողոյ քաղցուն սուրբ է եւ գինին հարամ⁵:

Ասեմք, թէ ոչ է նման օրինակդ՝ վասն երկուց: Նախ, զի առ մայրն այլեւայլն էր սուրբ (եւ) պիղծ. իսկ աստ միեւնոյն քաղցուն, նոյն լինի եւ գինի: Երկրորդ. զի անդ միշտ կաթն սուրբ է եւ մէզն պիղծ. իսկ աստ ոչ միշտ, այլ երբեմն: Ջի ահա՝ յերէկ բոլորն⁶ քաղցուն էր եւ սուրբ, եւ նոյնն այսօր գինի է եւ պիղծ, եւ վաղիւն քացախ է⁷ եւ սուրբ. ապա ուրեմն թէ քաղցուն եւ թէ քացախն⁸ սուրբ է, նոյնպէս եւ գինին սուրբ է այսօր:

Եւ թէ ասեն. գոյ ինչ էրէկ եւ վաղիւն սուրբ եւ այսօր պիղծ, որպէս միս ոչխարի ի պահչն ձեր:

Ասեմք, թէ այդպէս է. ապա մեր ոչ ասեմք զմիսն պիղծ, այլ այսօր մեղ է պիղծ: Նոյնպէս դուք մի ասէք զգինին «պարզաբար պիղծ⁹, այլ ասացէք, այսօր մեղ է պիղծ: Ապա ուրեմն գինին ձեզ պիղծ է եւ մեղ սուրբ:

Եւ թէ ասեն¹⁰. բաղում ինչ սուրբ որ ի «փոխիլ¹¹ որակացն պղծին, որպէս հոտեալ միսն փոխէ զորակն. նոյնպէս «եւ¹² քաղցուն փոխէ զորակն եւ լինի գինի պիղծ¹³: Ասեմք, ըստ այսմ ասա որակն է պիղծ եւ ոչ գինին. զի գինին գոյացութիւն է եւ որակն պատահումն:

Դարձեալ. ասեմք, թէ բնական «փոխումն¹⁴ որակացն ոչ պղծէ զերն, այլ առաւել սրբէ որպէս «արիւնն կենդանոյ¹⁵, որ պիղծ է, փոխի ի սպիտակ կաթն եւ «սրբի¹⁶: Եւ ջուրն ի մէջ տնկոյն փոխի յորակութիւն պտղոյն եւ սրբի: Այսպէս բնական որակութեամբ փոխի «քաղցուն¹⁷ եւ լինի գինի, եւ փոխի գինին եւ լինի քացախ, եւ ոչ

¹ Պակաս է յԱ. ն:

² Ա. «գայցեն»:

³ Ա. «սուրբ է»:

⁴ Պակաս է յԱ. ն:

⁵ Ա. «պիղծ»:

⁶ Ա. «բոլորն երէկ»:

⁷ Պակաս է յԱ. ն:

⁸ Ա. «թէ քացախն եւ քաղցուն»:

⁹ Ա. «պիղծ պարզաբար»:

¹⁰ Ա. ունի. «են»:

¹¹ Ա. «փոփոխել»:

¹² Պակաս է յԱ. ն:

¹³ Ա. ունի. «Ասեմք ըստ այսմ, ապա որակն է պիղծ եւ ոչ գինին»:

¹⁴ Ա. «փոփոխումն»:

¹⁵ Ա. «արիւնն կենդանոյն»:

¹⁶ Ա. «սրբէ»:

¹⁷ Ա. «քաղցուն»: